



BONDSTORPS KYRKA

JÖNKÖPINGSBYGDENS
GENEALOGISKA FÖRENING
BOX 151
551 13 JÖNKÖPING

Bondstorps kyrka



BONDSTORPS KYRKA

TIDIGARE KYRKOR

Bondstorps äldste kände kyrkoherde, vid namn Haguinius, skulle ha verkat i församlingen omkring mitten av 1300-talet. Detta tyder på, att den första kyrkan byggdes redan på 1200-talet. Om den kyrka som nersyntes 1693 är den första eller andra i ordningen vet vi ej. Om nersynandet år 1693 heter det i Östbo dombok: "att Bonstorpa kyrka numera så bristfällig och förfallen är, att densamma ånyo äntligen måste uppbyggas".

NUVARANDE KYRKAN

Bondstorps nuvarande kyrka byggdes åren 1694—95. Som de flesta kyrkorna i den angränsande Mohäradsbygden är det en träkyrka. Den timrades från början 16¹/₂ aln lång och 12¹/₂ aln bred och kostade församlingen 166 daler silvermynt. J. Allvin omtalar i Östbo härads beskrivning, att kyrkan målades av Anders Falk i Ulricehamn, som på väggar och tak skildrade himmel och helvete med dessa ställens innevånare.

RESTAURERINGAR

År 1766 flyttades klockstapeln från kyrkogårdens hörn till kyrkans västra gavel och blev klocktorn.

Åren 1819—20 företogs en omfattande restaurering och ombyggnad. Kyrkan var då så förfallen, att man enligt vad protokollen har att förtälja, var betänkt på att riva den och bygga en ny av sten. Till sist beslöt man emellertid att sätta den befintliga kyrkan i stånd. Nu byggdes också kyrkan till åt öster från de vertikala bjälkar, som alltjämt är synliga ungefär i höjd med den nuvarande predikstolen. Kyrkans inre målades om och bilderna från himmel och helvete målades över. J. Allvin skriver: "Dessa osmakliga skildrier försvunno vid en år 1820 anställd reparation, då taket målades himmelsblått och väggarna med ljusa qvadrer."

Åren 1889—91 företogs åter en genomgripande restaurering eller efter den tidens uppfattning modernisering. Av någon anledning ville man beröva kyrkan dess karaktär av träkyrka. Den gamla spånbeklädnaden avlägsnades och ersattes med kalkkrappning. Stora

järnbågar sattes in i fönstren och invändigt bekläddes väggarna med pärlspontad panel. Innan panelen spikades på, jämnades timret med yxa, varför de av Allvin omtalade målningarna från kyrkans första tid spolierades.

Åren 1953—54 företogs den säkert mest omfattande restaureringen. I det av f. länsarkitekten Malte Erichs framlagda restaureringsförslaget var den ledande principen att återge kyrkan dess karaktär av träkyrka. Därför kasserades allt det som gjorts vid föregående restaurering. Dessutom var den gamla grunden bristfällig. Kyrkan byggdes därför bokstavligt talat om från grunden. Tornet revs ner och den övriga delen pallades upp, medan ny grund lades. Utvändigt bekläddes väggar och tak med träspån. Invändigt avlägsnades panelen och de vackra, välgjorda timmerväggarna fri-lades. Kyrkan hade förut haft två ingångar från söder. De ersattes nu med ingång från väster. Kostnaderna för denna restaurering jämte anskaffning av en del nya inventarier uppgick i runt tal till en kvarts million kronor.

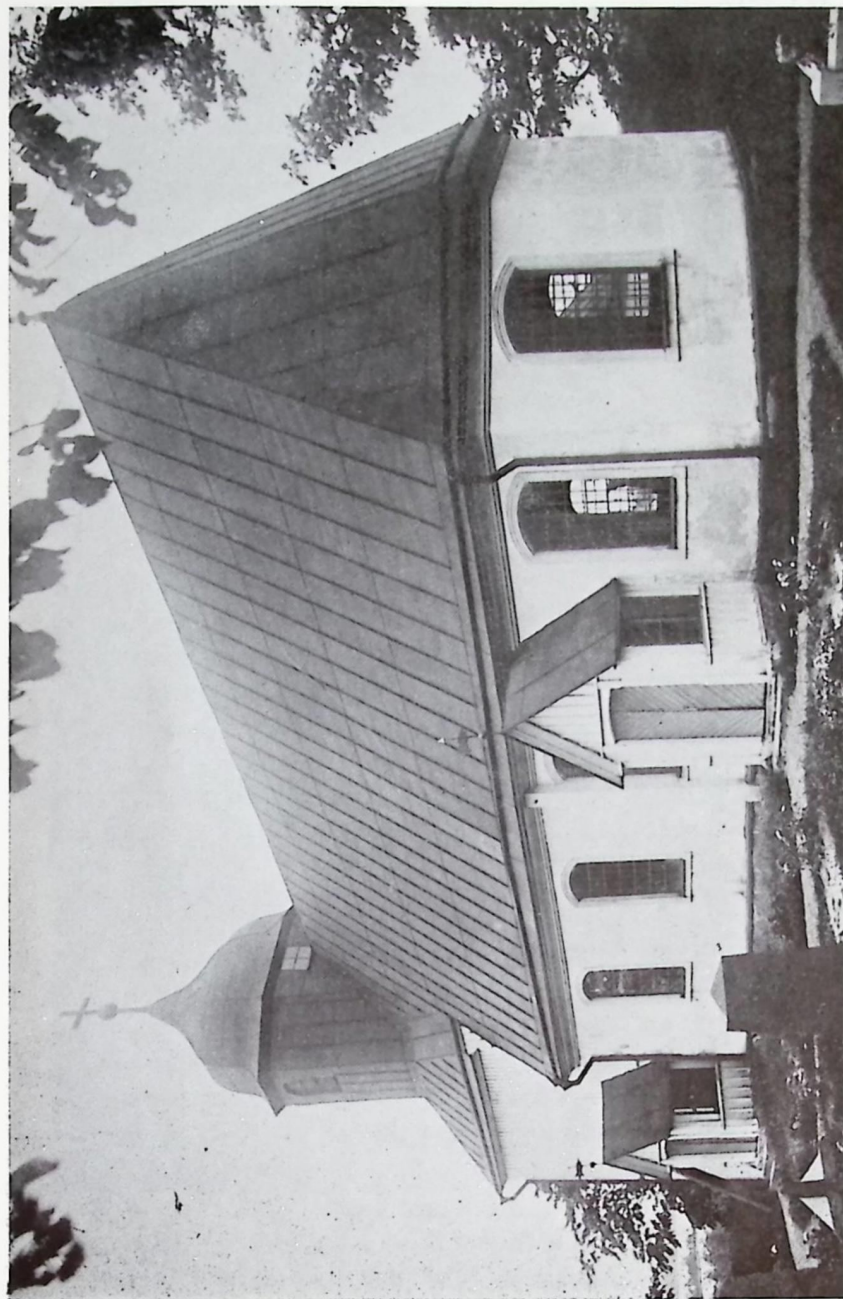
KYRKOGÅRDEN

En tradition i byden talar om en kyrkogård på Ormanäset vid stranden av Rasjön. Socknens nuvarande kyrkogård är belägen runt kyrkan. I början på 1900-talet stod man inför nödvändigheten att utvidga. I det sammanhanget blev Ormanäset åter aktuellt, då den kommitté, som hade att utreda frågan, hade som ett alternativ just Ormanäset. Utvidgningen kom emellertid att ske genom markköp från Bondstorps Klockaregård.

Bland gravvårdarna är det endast en, som tilldrar sig särskilt intresse. Det är ett järnkors omedelbart intill kyrkans södervägg. Dess inskription lyder: Här vilar Konfmäster Mast Anders Lång som døde 1808.

KYRKKLOCKORNA

Bondstorps kyrka har tre kyrkklockor, av vilka två alltjämt är i bruk. Den tredje är sedan restaureringen 1954 upphängd i vapenhuset. Det är den tidigare storklockan med följande inskription: "År 1517 efter Guds börd. Ulf Sonnason. Gjuten i Skänninge. Hjälp, Jesus, Marias Son, Den Rene." På klockans ena sida finns en bild av djävulen med eldgaffel i handen. Vid Konung Gustav



Bondstorps kyrka. Före restaureringen 1954.

V:s död 1950 ringdes i kyrkorna en timme varje dag under en vecka. Då upptäcktes det, att den gamla klockan förlorat sin klang. Det hade uppstått en spricka i malmen.

I dess ställe beställdes en ny storklocka, som togs i bruk vid kyrkoinvigningen 1954. Den har följande inskription: "I Konung Gustav VI Adolfs tredje regeringsår, då Elis Malmeström var biskop i Växjö, Birger Nylander kyrkoherde i Byarums pastorat, Magnus Bergman komminister samt Frans Sandell och Wilh. Iverskog kyrkovärdar blev denna klocka gjuten av M och E Ohlsson i Ystad och 1952 upphängd i kyrkans torn i en äldre klockas ställe, vilken under 433 år kallat Bondstorps församling till gudstjänst och som gjorde sin sista tjänst vid kungaringningen efter Gustav V:s död."

På motsatta sidan:

"Tidevarv komma Tidevarv försvinna
Slakten följa släktens gång.
Aldrig förstummas Tönen från himlen
I själens glada pilgrimssång."

Kring krönet: Ära vare Gud i höjden och frid på jorden.

En lillklocka från 1680-talet omgöts 1818. Den har följande inskription: "År 1818 då Carl Johan besteg svenska och norska kronan efter Carl XIII, blev denna klocka omgjuten i Jönköping på kyrkans bekostnad under dåvarande pastor och prost Jonas Joh. Lagergren och Gudm. Nyström Comminister i Bondstorp av Johan Magnus Fries."

På motsatta sidan:

"Guds folk till kyrkan kallar jag
att fira Herrens sabbatsdag.
Må det med trones bön och sång
så nalkas templet varje gång
att själa lugn och samvets tvång
får bliva lön för använd tid."

ORGELN

Den första orgeln i Bondstorps kyrka byggdes av dåvarande organisten Johannes Andersson. Om detta förtäljer protokollet vid Mikaelistämman 1857: "Kantor Andersson tillfrågade försam-



Kyrkklockan från år 1517.

lingen, om han i kyrkan finge insätta ett orgelpositiv, om han sådant för gott finner, vilket av församlingen bifölls, då det sker på hans egen bekostnad och på lämpligt sätt på läktaren med en stols frambyggande över gången i rund form. Kostnaderna för verket åtog sig Andersson men yrkas dock att den lilla förändringen på läktaren av församlingen bekostas." Andersson gick dock ett ringa vederlag av församlingen, när orgeln insynades. Fasaden till denna orgel är uppställd på läktarförstun. Denna orgel var i bruk till 1907, då den ombyggdes av orgelbyggare E. A. Zetterqvist, Örebro. Den nuvarande orgeln, som omfattar 11 stämmor, är byggd av Fredriksborgs Orgelbyggeri, Hilleröd, Danmark. Den togs i bruk vid kyrkoinvigningen 1954 och kostade 32.000 kronor.

PREDIKSTOLEN

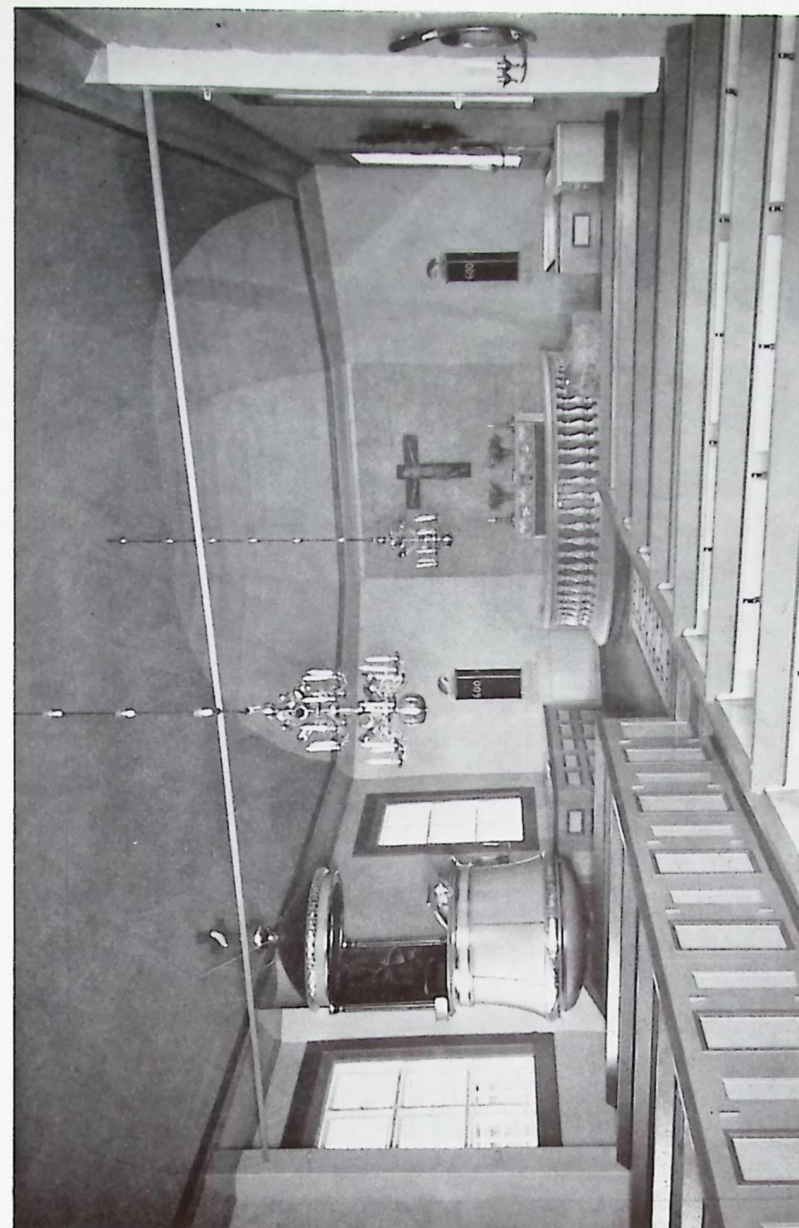
Den nuvarande predikstolen tillkom vid kyrkorestaureringen 1820. Både till form och storlek passar den illa i sammanhanget. En del utsmyckning har tagits bort för att göra den mindre voluminiös. Några bevarade lister ger oss en aning om en tidigare predikstol, som mer överensstämde med kyrkan i övrigt.

ALTARTAVLA

Kyrkans altartavla föreställer Jesus i Getsemane och målades ursprungligen på bräder av Lundin. Den tillkom i samband med restaureringen 1820. Den övertäcktes 1890 med ett likadant motiv, men målat på duk av A. F. Magnusson. Båda målningarna är konstnärligt obetydliga. Den ursprungliga är nu uppsatt i tornrummet utanför orgelläktaren.

KRUCIFIX

I stället för den borttagna altartavlan har ett gammalt triumfkrucifix fått sin plats över altaret. Detta krucifix är ett av kyrkans äldsta inventarier. Det dateras till 1200-talet och skulle sålunda vara ett minne från Bondstorps första kyrka. Det var länge undanställt i kyrkans vedbod. Efter konservering fick det sin nuvarande plats vid restaureringen 1954.



Interiör åt öster.

DOPFUNTEN

Det jämte krucifixet äldsta inventariet i kyrkan är dopfunten, som också är från medeltiden. Den är av sandsten och huggen i tre block. Skålen är spräckt, vilket beror på att dopfunten en tid räknades som kasserad och stod utanför kyrkan, varvid skålen blev vattenfylld och frös sönder. Den nuvarande dopskålen av försilvrad mässing har följande inskription: "Bondstorps kyrkas 250-årsjubileum. Gåva av tvenne sommargäster."

LJUSKRONOR

Den äldsta av kyrkans ljuskronor har följande inskrift: "År 1745 D 24 D äro dessa båda kyrkkronor komna till Bondstorps kyrka uti Herr Benedictus Bergenholtz och Herr Inspektor Folcksbergs och kyrkovärd Jon Larssons och Jönssons? tid." De två övriga äro i inventarieförteckningen daterade till år 1819. En ljuskrona i sakristian skänktes år 1954 av folkskollärare David Andersson och h. h. Lampetterna skänktes vid samma tillfälle av nämndeman Axel Andersson och h. h.

MÅLNINGAR

Det värdefullaste och mest överraskande fyndet vid restaureringen 1953—54 var målningarna på läktarbröstet föreställande apostlar. De hade ej varit övermålade men inbyggda bakom en senare läktarbarriär. Dessa målningar torde gå tillbaka till kyrkans äldsta tid. När läktaren utbyggdes vid den nämnda installationen av den första orgeln, sågades en del målningar av apostlarna bort och har ej kunnat återfinnas. De bevarade kan kännas igen på sina attribut, vilka för det mesta visar, på vilket sätt aposteln i fråga led martyrdöden.

De äro från vänster:

Filippus med korsstaven

Matteus med yxan

Tomas med en lans

Paulus med boken (endast halva bilden)

Jakob, Alfeus son, en klubba (endast en smal remsa)

Bartolomeus med kniven

Judas Taddeus med hillebarden

Simon Ivraren med sågen.



Triumfkrucifixet över altaret.

KYRKSILVER

Kalk och paten, vägande tillsammans 44½ lod, är tillverkade av guldsmed Sven Pilgren, Jönköping, 1782 och 1806. Vinkannen av silver bär årtalet 1935. Till kyrkans 250-årsjubileum fick kyrkan som gåva en oblatask av silver från juvelerare Eric Sandahl och h. h. I detta sammanhang kan nämnas en äldre vinkanna av trä. Den är konstrukt utformad med glöddritade ornament.

BRUDKRONA

Den äldre brudkronan är tillverkad av silver i vanlig renässans-typ och är enligt inventarieförteckningen inköpt för 100 rdr. år 1734. På grund av sin tyngd användes den numera sällan. År 1967 fick kyrkan en ny modern brudkrona som gåva av fröken Alma Svensson och kyrkliga syföreningen.

Enligt en bestämmelse från 1754 skulle varje brud inom församlingen betala 8 skilling vid dess användning och utsocknes brudar dubbelt så mycket.

TEXTILIER

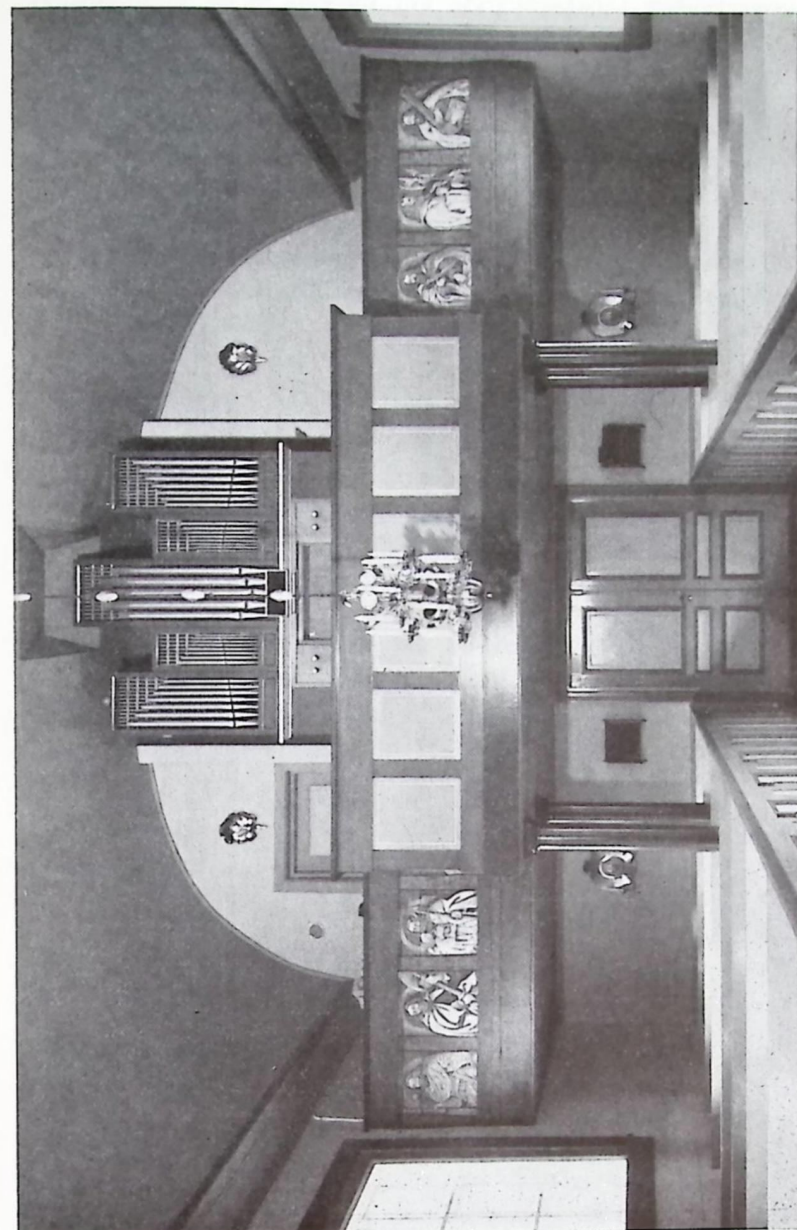
Två svarta mässhakar såldes 1772 till bonden Bengt i Lilla Ekornahult för två daler silvermynt. En mässhake av röd sammet inköptes 1847. Den är numera i sämre skick. En vit och en violett mässhake syddes av kyrkliga syföreningen och skänktes till kyrkan 1934. 1960 skänkte föreningen en grön mässhake, tillverkad av Agda Österberg, Varnhem. Från samma ateljé kommer altarbrun och antependier i samtliga liturgiska färger, skänkta av syföreningen till kyrkans invigning 1954.

Ett äldre kalkkläde är numera inramat och placerat över dörren till sakristian. Det är rikt broderat och försett med guldspets. Duken är märkt "Bondstorp PMBBH 1766".

Kormattan är komponerad och vävd vid Jönköpings läns Hemslojdsförening och skänkt till kyrkan av kyrkorådet vid kyrkans invigning 1954.

STRAFFSTOCK

En straffstock skulle enligt en stadga från 1687 uppställas vid varje kyrka. Bondstorps kyrkas straffstock finns kvar och förvaras



Interiör åt väster.

i ett utrymme i tornet. Den är avsedd för två "syndare". De synder som föranledde stockstraff var "framhårdande i fylleri och drycken-skap, överflödigt tobaksrökande vid kyrkan in på sammanring-ningen, skvaller och stim under gudstjänsten av självsvåldiga gossar och drängar, begivenhet för svordomar och bannskap och annan otidighet, som förövades till Guds förtörnelse, predikoämbetets förakt och församlingens förargelse". Stockstraffet upphävdes genom Kungl. förordningen den 10 juni 1841.

ÖVRIGA INVENTARIER

Bland övriga inventarier kan nämnas:

Två kollektståvar varav den ena försedd med en liten bjällra.

En värja av järn, troligen från 1600-talet. Den är funnen under koret och kan ha tillhört någon av de ståndspersoner, som blivit begravda där.

En måttlikare, den s. k. rydaholmsalnen.

Magnus Bergman

Dopfunten i Bondstorp - En 700-åring

Kristendomens seger i Sverige under tidig medeltid framtvingade en väldig byggnadsverksamhet. Behovet av kyrkor måste fyllas på kort tid, och därför är 1100- och 1200-talen en period av sjudande aktivitet. Vårt land kunde emellertid inte på egen hand frambringa de yrkesskickliga mästare, som behövdes. De stenmästare som därför importerades kom givetvis att i första hand verka vid katedral-byggen och liknande. Men omkring sig samlade de inhemska arbets-kraft, som därigenom kom i kontakt med de konstnärliga idéerna från resten av Europa. Dessa inhemska mästare kunde sedan om-sätta sina nyförvärvade kunskaper i de hundratals landskyrkor, som väntade på att uppföras.

Den nuvarande kyrkan i Bondstorp uppfördes 1694, men redan under medeltiden fanns en kyrka, om vilken vi emellertid vet mycket litet. Ett intressant minnesmärke från denna tid finns i alla fall kvar, nämligen dopfunten. I detta sammanhang bör påpekas, att Sveriges landskyrkor i förvånande hög grad bibehållit sina medel-tida funtar, vilket har flera orsaker. Den viktigaste torde vara att landsbygdsförsamlingarna helt enkelt var alltför fattiga för att kunna skaffa sig nya funtar, när konstnärliga modeskiftningar och förändringar i dopsederna gjorde detta aktuellt. Mot denna bak-grund är det inte förvånande att Småland är mycket rikt på medel-tida dopfuntar i romansk stil (1100—1200-talen).

På grund av den stora efterfrågan måste en stor mängd funtar tillverkas under en ganska kort tidsrymd. Därför uppstod i många landsändar formliga "verkstäder" under ledning av en konstnärligt skolad stenmästare, som dessutom var ledare för hela kyrkbygget. En god representant för dessa stenmästare är den s. k. Njudungs-mästaren. Han har tillverkat minst ett 20-tal dopfuntar i det centrala Småland, hans dopfuntstil kan närmast studeras i Tofteryds kyrka.

När man betraktar Bondstorpsfunten måste man ha klart för sig att den tillverkats för helt andra förhållanden än vår tids. Dopsederna för 700 år sedan förklarar många av de egendomligheter, som den moderna människan finner.¹⁾ Vi tycker kanske att funten verkar stor, ja till och med klumpig. Vi måste då tänka på att den nyfödde i sin helhet måste doppas ned i dopvattnet, och därför måste skålen vara rymlig. Vidare var funten inte placerad centralt



Dopfunten.

i kyrkan som i dag utan alldeles innanför sydportalen. Den nyfödde hedningen fick inte komma längre in i kyrkan. En nutida människa kanske frågar sig hur de stackars barnen kunde överleva ett dop, som kanske ägde rum mitt under vintern i en kyrka utan värme, och där dopvattnet bör ha frusit till is ganska ofta. Nyligen företagna undersökningar har visat att vattnet antagligen uppvärmdes före dopceremonien genom att heta stenar lades ner i funten. Denna metod försvann tidigt i samband med att neddopningsförfarandet ersattes med vattenösning. Stenarna blev då överflödiga, men med tanke på deras heliga karaktär ville man inte slänga bort dem, utan de har i flera fall bevarats ända in i vår tid. Efterhand glömdes den ursprungliga betydelsen bort, och man såg dem som symboler för nattvardsbrödet vid Jesu sista måltid med lärjungarna, och som de gammaltestamentliga "skådebröden". (4 Mos. 4: 7).

Med tanke på den oerhörda betydelse som under tidig medeltid tillmättes dopet är det naturligt att dopfunten tillverkades med yttersta omsorg. Som framgår av bilden är Bondstorpsfunten tillverkad i tre delar, en kraftig fot, ett skaft och en stor dopskål (cuppa). De flesta medeltida funtar är uppbyggda efter detta mönster, men den medeltida människan ville inte bara ha ett praktiskt dopredskap. Man ville dessutom att funten skulle kunna ge något av dopets budskap, en människas frälsning undan de onda makterna. Därför är de flesta dopfuntar från denna tid utsmyckade med skulpturer och reliefer, som skall illustrera kampen mellan gott och ont. Vi bör ha klart för oss att den kristna lärans seger inte vanns utan strid mot de hedniska krafterna, och att karaktären av "kämpande kyrka" klart och tydligt kommer fram inom dopfuntskonsten.

Materialet i Bondstorpsfunten är sandsten. Denna stenart är den vanligaste eftersom den är lättarbetad, och väl lämpad för skulpturer. Så gott som samtliga medeltida funtar i Småland är tillverkade av samma material.

Cuppan är cylindrisk och helt slät. Det vanligaste är dock att den är fylld med låga reliefer med motiv av olika slag, i Småland mestadels vilda fantasidjur (drakar, bevingade djur, sfinxer etc), som kämpade mot kristenhetens symboler. Ett bra exempel på detta är Tofterydsfunten. Ovanför cuppan ligger ett dopfat. Om man lyfter på detta finner man oftast i cuppans botten ett litet hål, det s. k.

uttömningshål. Det heliga vattnet fick nämligen inte tömmas ut hur som helst, utan måste rinna ner i vigd jord. Bondstorpsfunten har emellertid inget sådant hål. Detta bruk försvann under 1200-talet och vi får därför anta att funten är av jämförelsevis sent datum.

Vid närmare betraktande finner man också att cuppan har en horisontell spricka, och dessutom har en bit lossnat. Inte heller detta är ovanligt. De gamla funtarna har genomgått de mest skiftande öden under sin månghundraåriga tillvaro. Visserligen är kyrkböckerna mycket förtegrna beträffande Bondstorpsfuntens öden, men minnesgoda församlingsbor minns antagligen att den länge hade en undanskynd plats i vapenhuset, och att den under en lång period stått utanför kyrkan, vilket förklarar de tidigare nämnda skadorna. Detta får inte tydas som om Bondstorpsborna behandlade sin gamla medeltida funt speciellt ovarsamt, utan otaliga funtar har fått utstå liknande behandling. I synnerhet under 1800-talet hade man mycket lite intresse för sina gamla kyrkoinventarier, och detta gällde även de medeltida dopfuntarna. Man tyckte att de var fula och opraktiska. Det kunde gå så långt att man sålde dem till hugade spekulanter, och det finns beklämnande exempel på dopfuntar som fått tjänstgöra som blomkrukor i trädgårdar. I andra fall har man återfunnit bortglömda funtar i uthus och kyrkogårdsmurar. Det var under denna förfallsperiod, som museernas representanter reste omkring på landsbygden och för en ringa penning införlivade oskattbara kyrkliga konstverk med sina samlingar, något som församlingarna i dag säkert bittert ångrar. Detta är alltså bakgrunden till skadorna på Bondstorpsfunten, tillfogade under den tid då dopsederna nådde ett lågvattensmärke.

Om cuppan är odecorerad så är resten av funten desto rikare utsmyckad. Skaftet smalnar av mot mitten, där konstnären låtit hugga en s. k. repstav. Repstaven är den utan jämförelse vanligaste dekorationsformen inom dopfuntskonsten. Man inser snart att utförandet ställde höga krav på konstnärens yrkesskicklighet. Det förefaller som om Bondstorpskonstnären har haft denna skicklighet, om man betänder den stora mängd valhant utförda repstavar, som finns. Även om repstaven är vanlig, så är arrangemanget med en repstav runt dopfuntsskaftet mycket ovanligt och förekommer endast på några funtar i Värmland och i Dalsland. Vanligare är repstaven på dopfuntens fot, där vi återfinner ytterligare två, som är

smalare och elegantare än den övre. Mellan dessa sitter fyra huvuden. Foten är välhuggen och den ur konsthistorisk synpunkt intressantaste delen av funten. Om man närmare studerar de fyra huvudena, finner man att konstnären har lagt ner stor möda på att utforma dem, vart och ett skiljer sig från varandra. Man frågar sig givetvis varför han gjort så. Det troligaste är att han med dessa figurer velat uttrycka en religiös mening, att de alltså är symboliska. På många funtar är denna symbolik lätt att genomskåda. Ett mycket vanligt motiv är lejonhuvuden, som håller på att sluka människor, och som vill visa de onda makternas framfart. Denna tolkning är inte tillämplig på Bondstorpsfunten. En tolkning är att de fyra huvudena skulle symbolisera de fyra paradisfloderna (1 Mos. 2: 11—14), som betraktades som dopets källa. Inte heller denna tolkning förefaller särskilt sannolik. Ett av huvudena skiljer sig från de övriga genom sin egendomliga hjämliknande huvudbonad, på vars framsida man kan se både ögon och näsa. Det kan också tolkas som ett odjur, som biter över huvudet, eftersom anletsdragen är förvridna. De övriga huvudena uppvisar i stället lugn och frid. Det är dock inte uteslutet att en närmare undersökning kan förklara vad stenmästaren för 700 år sedan kan ha haft i tankarna, när han arbetade på sin dopfunt.

Avslutningsvis bör påpekas att Bondstorpsfunten är ett originellt verk, av en framstående konstnär, som så vitt man vet, inte lämnat efter sig några flera arbeten. Den kan definitivt inte tillskrivas några kända, i Småland verksamma medeltida konstnärer.

1) För närmare upplysningar om medeltida dopseder, se Helmer Nybergs uppsats i Byarums hembygdsförenings årsbok 1967.

Bo Ekström

